

УДК 347.73(477)

М. О. Куц, аспірант кафедри фінансового права
Національного університету ДПС України

ПРО АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

У статті досліджено окремі аспекти розвитку оподаткування доходів і прибутку податком з доходів фізичних осіб та прибутковим податком з громадян як в Україні, так і в окремих зарубіжних країнах, а також подано авторське бачення щодо застосування даних термінів у науці та адмініструванні.

В статье исследованы некоторые аспекты развития налогообложения доходов и прибыли налогом с доходов физических лиц и подоходным налогом с граждан в Украине так и в отдельных зарубежных странах, а также представлено авторское видение применения данных терминов в науке и администрировании.

In this article some aspects of development income tax and profits tax on personal income and personal income tax both in Ukraine and some foreign countries are explored and given the author plans to apply these terms in the science and administration.

Ключові слова. Адміністрування, податок з доходів фізичних осіб, оподаткування, прибуток, дохід, прибутковий податок, конвенція.

Вступ. Україна з 1991 р. створювала власну податкову систему, що частково копіювала наявні моделі у країнах з розвинутою економікою (ООН та ОЕСР), але з притаманними для нашої держави особливостями.

Враховуючи вимоги часу та основні завдання, що стоять перед нами (досягнення найвищого рівня узгодженості законодавства нашої країни з правовими нормами ЄС та отримання статусу асоційованого члена й рівноправного партнера на міжнародному ринку), нагальною є необхідність реформування такого елемента податкової системи, як інститут оподаткування доходів фізичних осіб, що передбачено програмою Президента України “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. У процесі аналізу стану адаптації українського законодавства до правової системи ЄС виявляється ряд проблем, що постали перед державою, тому за результатами такого дослідження можна запропонувати підходи для їх вирішення та підвищення ефективності цього процесу.

На думку дослідника економічної теорії К. Швабія, до факторів, що ініціювали проведення податкових реформ у різних країнах світу, належать наукові здобутки вчених, які працювали і працюють над податковою проблематикою [1, 124].

Водночас у дослідженнях практикуючих представників юридичних та адвокатських кіл (С. Мельник, І. Пед, І. Шевченко) акцент робиться на тому, що реформи зумовлені зростанням активності суб'єктів господарювання не лише на внутрішньому, але й на міжнародному ринках, а це веде до врахування вимог як національних законів, так і положень законодавства, якими керується контрагент-нерезидент при укладенні зовнішньоекономічних договорів та умов конвенцій про уникнення подвійного оподаткування тощо.

Звернемо увагу на праці провідних науковців з дослідження питань оподаткування доходів громадян: В. Буряковського, М. Кучерявенка, І. Філона, Н. Харчевої; представників сучасної економічної теорії у сфері податків: Е. Аткінсона, Дж. Б'юкенена, Ф. Рамсей та вітчизняної науки: М. Азарова, Л. Воронової, С. Лекаря, Л. Тарангул, К. Швабія, Ф. Ярошенка та ін.

© М. О. Куц, 2013

Зважаючи на їх вклад у дослідження фундаментальних проблем теорії податків і прикладного застосування наукових концепцій фінансово-економічних відносин між державою та платником податків у фіскальній сфері, проблематика створення і правового регулювання ефективної системи оподаткування доходів фізосіб, особливо із застосуванням принципу взаємної відповідальності держави і особи, залишається малодослідженою, що зумовлено дослідженням переважно економічного змісту податків, їх регулятивної функції щодо оподаткування великих платників податків, без приділення достатньої уваги суб'єктам мікро- та малого підприємництва.

Постановка завдання. Автор статті має на меті здійснити аналіз правового регулювання інституту оподаткування доходів фізичних осіб України порівняно з правовим регулюванням цього інституту в ряді зарубіжних країн, а також дотримання основних принципів, установлених міжнародними угодами, звичаєвим правом, щоб розкрити значення цього інституту для держави.

Результати дослідження. Оскільки податок з доходів фізичних осіб в Україні є головним джерелом формування місцевих бюджетів, зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування та необхідною умовою зростання якості життя населення, актуальним є питання підвищення фіскальної ефективності цього податку, встановлення єдиного підходу до визначення даного поняття, застосування уніфікованого терміна як у законодавстві України, так і в міжнародних нормативно-правових актах, що є частиною національного законодавства.

Можна констатувати, що загальна тенденція сьогодення в контексті глобалізаційних та інтеграційних змін веде до зміни акцентів в оподаткуванні, зокрема переорієнтації на податки з прибутків громадян та пов'язані з ними відрахування, оподаткування доходів сім'ї. Як відомо, в Україні наразі застосовується податок на доходи фізичних осіб, в ЄС – податок на прибуток з фізичних осіб. Слід зазначити, що ставка податку з доходів фізичних осіб в країнах світу суттєво вища за українські реалії. Наприклад, у Данії вона становить аж 59 %, у Швеції – 56,6 %. Найвищі прогресивні ставки податку спостерігаються в Португалії – 42 %, у Великій Британії, Польщі – 40, в Італії – 39, в Угорщині – 36, Чехії – 32, на Кіпрі – 30 %, а найнижчі зафіксовано в Румунії – 16 %, Словаччині – 19, Естонії – 23, Болгарії – 24 %. Середній показник по ЄС становить 38,7 % [6].

Зважаючи на те, що в Податковому кодексі України (далі – Кодекс) визначення податку з доходів фізичних осіб немає, згідно з інформацією, що міститься в міжнародній енциклопедії Вікіпедія, це плата фізичної особи за послуги, що надаються їй територіальною громадою, на території якої така фізична особа має податкову адресу або розташовано особу, що утримує цей податок згідно з Кодексом. Зазначимо, що це один із прямих і “стабільних” податків, передбачених нашою податковою системою, і одна з підвалин, на яких тримається бюджет: його частка становить близько 40 %, тоді як податки з прибутку юридичних осіб – близько 10 %.

При цьому зауважимо, що коли зовнішні атрибути: податки на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, акцизи, ПДВ, спрощена система оподаткування – відповідають світовим аналогам, то їх внутрішня суть, на нашу думку, далека від ідеальної. І це при тому, що під час прийняття Кодексу враховувався досвід та рекомендації як радників із країн Північної Америки, європейських партнерів, так і те, що абсолютні ставки податків в Україні не є найвищими у світі. Водночас у ряді країн акцент при оподаткуванні робиться не на оподаткуванні доходу, а на сплаті податку з прибутків.

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 3-й “Звіт про фінансові результати” від 31.03.1999 р. № 87, прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані

з ними витрати. Аналогічне визначення знаходимо у практиці застосування термінів, слів та словосполучень в юриспруденції.

Згідно з юридичною енциклопедією прибуток – це фінансові результати господарської діяльності підприємця, чистий (фактичний) її результат, що становить суму перевищення її над видатками [2, 80], а доходом є сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, протягом відповідного звітного податкового періоду одержаних з різних джерел платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом (хабар; скарб, не зданий державі).

Прикладом невідповідності термінів щодо інституту оподаткування доходів фізичних осіб може слугувати використання у правозастосовній діяльності України “прибуткового податку з фізичних осіб” у ст. 1 Угоди між урядами держав – учасниць СНД про узгоджені принципи податкової політики від 13.03.1992 р., “податку з доходів фізичних осіб” у ст. 2 Конвенції між Урядом України і Урядом Королівства Таїланд про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи від 10.03.2004 р. та “прибуткового податку з громадян” у ст. 2 Конвенції між Урядом України і Урядом Литовської Республіки про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на дохід і на майно (23.09.1996 р.), “прибуткового податку з фізичних осіб” у ст. 2 Конвенції між КМ України і Урядом Республіки Корея про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи та капітал.

Наведене свідчить про неузгодженості як у науці фінансового, податкового права, так і в юридичній практиці при визначенні понятійно-категоріального апарату податку на доходи фізичних осіб [3, 539–556; 1052–1070].

Зазначимо, що протягом останніх років відбулися масштабні податкові реформи у країнах ОЕСР, ЄС та Східноєвропейського регіону. При цьому ми можемо простежити зміну системи оподаткування доходів фізичних осіб під впливом різних факторів сьогодення. До них належить і надання податковим системам таких якостей, як вищий рівень соціальної справедливості та рівномірності розподілу податкового навантаження; ефективність і конкурентоспроможність систем оподаткування; зменшення витрат на адміністрування податків тощо. На нашу думку, на процес та ефективність проведених податкових реформ у різних державах міжнародної спільноти вплинули передумови історичного та економічного розвитку країни, правосвідомість та особливості менталітету населення.

Науковці та практики виділяють такі три типи системи оподаткування доходів населення: повне, подвійне, плоске [1, 127–128; 4, 71–72].

1) Повна, або комплексна, система оподаткування усіх або майже всіх грошових доходів населення, за мінусом вирахувань (чистий дохід, до якого застосовуються однакові ставки або шкала ставок). Дана система передбачає, що трудові та інвестиційні доходи оподатковуються за однаковими ставками (як правило, це прогресивний прибутковий податок), а значення податкових вирахувань залежить від зростання валового доходу (притаманна США).

2) Подвійний прибутковий податок, згідно з яким накладається пропорційний податок на весь чистий дохід (інвестиційні доходи, зарплату, пенсії з урахуванням відрахувань) одночасно із застосуванням прогресивного податку на валовий трудовий та пенсійний дохід. Це означає, що трудові доходи оподатковуються за вищими ставками, ніж інвестиційні, а оподаткування капіталу за нижчими ставками застосовується, в основному, для запобігання експорту капіталу та послаблення стимулів вивезення його за кордон. Величина податкових вирахувань не залежить від суми валового доходу (такий тип обрали Норвегія, Швеція і Данія).

3) Плоский прибутковий податок, що є пропорційним та застосовується до всіх джерел доходу (трудові, інвестиційні доходи оподатковуються, як правило, за однією ставкою, а податкові вирахування не залежать від суми валового доходу). Цей альтернативний тип системи оподаткування доходів фізичних осіб обрали країни пострадянського простору: Росія, Грузія, Україна.

Беручи до уваги наведене, нам слід підтримати позицію дослідника економічної теорії К. І. Швабія стосовно того, що в чистому вигляді зазначені типи системи оподаткування не застосовуються практично в жодній країні світу і здебільшого функціонують шляхом симбіозу.

За результатами проведеного аналізу чинного законодавства України у сфері оподаткування фізичних осіб можемо сказати, що в нашій державі оподаткування доходів громадян здійснюється на основі диференційованого підходу, критерієм якого є вид діяльності громадян і характер отриманого доходу.

Фізичні особи України сплачують податок на доходи фізичних осіб (до 2004 р. – прибутковий податок, до 2011 р. – податок з доходів фізичних осіб), єдиний податок, фіксований та ФСП за чітко встановленими ставками (до 2011 р. існував іще податок на промисел). Уточнимо, що кожен із видів податку регулювався окремим актом, хоча виконана важлива робота з імплементації цих актів до Кодексу, розділ IV якого присвячений податку на доходи фізичних осіб, розділ XIV – спрощеним режимам оподаткування. Однак звернемо увагу на те, що положення розділу IV “Про податок на доходи фізичних осіб” ґрунтуються на редакції Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” (далі – Закон № 889), а відтак залишилися практично без змін, на відміну від норм, що регулюють спрощену систему оподаткування з 2012 р.: перелік платників податку, ставки податку (“єдина” в розмірі 15 % і нова – 17 %), ставки податку для інших видів доходів, об’єкт оподаткування та порядок сплати податку. Поряд з цим доцільно зазначити, що Кодекс врегульовує проблемні питання, що виникали при застосуванні законодавства, зокрема: звільнення від оподаткування успадкованого майна (суми знецінених грошових заощаджень, вкладених до 02.01.1992 р.); спрощення процедури реєстрації самозайнятих осіб у податкових органах; запровадження інформування органів ДПС нотаріусами про доходи, які отримують платники податків, державними органами щодо наявності об’єктів оподаткування (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки).

Для порівняння у США виділяють окремо податок на спадок і подарунки. Цей вид податку має неоподатковуваний мінімум у 10 тис. дол., а дорожчий подарунок (спадок) оподатковується за шкалою від 18 до 50 %. В окремих випадках враховується ступінь споріднення осіб, хоча в Україні він відіграє вагоме значення при визначенні ставки податку на отриманий спадок (подарунок) і остання коливається від 0 до 15 %.

Одні з найбільших ставок податку на спадок встановлено у Великобританії (не оподатковуються перші 150 тис. фунтів стерлінгів), зокрема це ставка у розмірі 40 %, але може коливатись від 20 до 80 %, а прибутковий податок стягується з усіх видів доходів фізичних осіб – резидентів, отриманих як у формі зарплати, так і інших видів прибутку за ставками 20, 25, 40 %. При цьому дозволяється віднімати з доходу збитки і необхідні для діяльності витрати, а для нерезидентів діють спеціальні знижки.

За ставкою від 2 до 12 % у США сплачується із заробітної плати податок на доходи громадян (для порівняння – 15 % в Україні), а до місцевих податків зараховують прибутковий податок із фізичних осіб та майновий податок (0,33–6,75 %). Крім того, в Європі з 1 липня 2005 р. запроваджено єдиний податок на доходи від банківських вкладів іноземних громадян (спочатку становив 20 %, а з 01.07.2011 р. – ставка зросла до 35 %). В Україні введення аналогічного платежу планується з 2015 р.

У нашій державі оподаткування доходів, отриманих нерезидентами на території нашої держави, прирівнюється до оподаткування доходів громадян, якщо міжнародними угодами не передбачено інше.

У структурі податкових систем країн світу провідні місця займають особистий прибутковий податок, податок з доходів фізичних осіб, податок на спадщину та ін.

Враховуючи зміни в законодавстві України та динаміку співробітництва з державами – членами європейської спільноти, можна сказати, що на даному етапі проблеми оподаткування фізичних осіб остаточно не вирішено та потребують ґрунтовного дослідження, а значним позитивом на шляху вдосконалення правового регулювання оподаткування доходів можемо назвати прийняття Закону № 889, яким було визначено та деталізовано окремі терміни, але є в тому певні недоліки. Перший з них пов'язаний із визначенням самого терміна податку, і який з практики застосування термінів, слів та словосполучень у юриспруденції визначається як обов'язковий індивідуальний платіж загальнодержавного значення, що сплачується усіма фізичними особами, які отримують доходи, і належить до прямих податків.

Даний податок також визначається як загальнодержавний прямий податок, включений до податкової системи України, платниками якого є виключно громадяни. Наведене положення дещо дискусійне з огляду на те, що за конституційним правом громадянин – це особа, яка має стійкий і необмежений у часі та просторі правовий зв'язок із конкретною державою, закріплений у вигляді громадянства, а згідно п. 1.20 ст. 1 Закону № 889, платник – фізична особа – це громадянин України, апатрид або громадянин іноземної держави. Нормами абзацу другого п. 1.13 ст. 1 Закону встановлено, що податок з доходів фізичних осіб – це плата фізособи за послуги, що надаються їй територіальною громадою, на території якої така особа має податкову адресу або розташовано особу, що утримує цей податок згідно з цим Законом. На жаль, у Кодексі ми взагалі не знайдемо жодної чіткої дефініції поняття “податок на доходи фізичних осіб”, що суперечить порядку підготовки законодавчих актів.

Слід уточнити, що в міжнародно-правовому просторі визначення режиму обкладання податком на прибуток з фізичних осіб у зв'язку з його природою належить до компетенції національних органів влади держави, в якій ця особа вважається платником податку відповідно до її законодавства, і такі відносини не належать до компетенції міжнародних інституцій (ЄС). Проте, коли ведення підприємницької діяльності виходить за межі території однієї держави, постає питання щодо оподаткування доходів, отриманих на території держави, де така фізична особа вважається резидентом, та тієї, де фактично отримано прибуток (або ведеться підприємницька діяльність).

У ЄС певні особливості регулювання питань оподаткування прибутку фізичних осіб визначено положеннями Рекомендації Комісії 94/79/ЄС щодо оподаткування окремих позицій прибутку, отриманих нерезидентами у державах-членах, інших, ніж ті, в яких вони є резидентами. Документ прийнято в такій формі, оскільки держави-члени вирішили, що ці питання доцільніше вирішувати через укладення двосторонніх угод та національних законів у сфері оподаткування доходів.

На нашу думку, з огляду на практику, що склалася в законодавстві України у правозастосовчій діяльності, доцільно з прийняттям Кодексу використовувати термін “податок на доходи з фізичних осіб”, хоча виходячи із суті даного податку слід оподатковувати отриманий прибуток.

Висновки. Беручи до уваги матеріали цього дослідження, пропонуємо Міністерству фінансів України та Міністерству доходів і зборів України, як органам, що формують фінансову та податкову політику, й Міністерству закордонних справ, як органу, що відповідає за представлення України на міжнародній арені, вжити заходів щодо:

– перегляду конвенцій (звернутись до Уряду з пропозиціями щодо переукладення або внесення змін до глосарію останніх) та конвенцій укладених до 2004 р., на відповідність чинному законодавству термінів, що використовуються в них (ст. 2 Конвенції між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії про усунення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доход і на приріст вартості майна від 10.02.1993 р. (“прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб

без громадянства”); ст. 2 Конвенції між Урядом України і Урядом Республіки Болгарія про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та запобігання податковим ухиленням від 30.11.1995 р. (прибутковий податок з громадян); ст. 2 Конвенцію між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи від 16.01.2002 р. (прибутковий податок з фізичних осіб) та ін.);

– переукладення угод, стороною в яких із врахуванням положень міжнародних угод є Україна як правонаступниця СРСР (Конвенції між Урядом СРСР та Урядом Іспанії про уникнення подвійного оподаткування доходів та майна від 01.03.1985 р.; між Урядом СРСР та Урядом Японії про уникнення подвійного оподаткування в податках на доходи від 18.01.1986 р.; та ін.) відповідно до вимог часу та існуючих реалій;

– доповнення ст. 14 Кодексу терміном, що визначатиме поняття податку на доходи фізичних осіб, і за основу пропонуємо взяти таке визначення: “Податок на доходи фізичних осіб – це загальнодержавний прямиий податок, який є платою фізичної особи за послуги, що надаються їй територіальною громадою, на території якої така фізична особа має податкову адресу або розташовано особу, що утримує цей податок згідно з цим Кодексом”;

– забезпечення ефективного функціонування пропорційної системи оподаткування прибутку, що виконувала б стимулюючу функцію для “дрібних” суб’єктів підприємництва.

Якщо ж суспільство наполягатиме на існуванні прогресивної системи оподаткування, державі необхідно створити усі умови, щоб платники високих податків бачили, що сплачені ними кошти не розкрадаються владою, а спрямовуються на суспільні потреби, забезпечуючи високий рівень життя. При цьому всі і кожен мають усвідомлювати, що прибутки пересічних громадян в Україні не такі високі, щоб сплачувати до третини, а то й половини їх доходів у державну казну.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що досліджено поняття податку на доходи та проблематику його правозастосування як у внутрішніх нормативно-правових актах, так і в міжнародних, зроблено висновки щодо необхідності перегляду чинних міжнародних і національних нормативно-правових актів на відповідність термінів і понять, що застосовуються не лише в чинному законодавстві України, але й у правовій науці для забезпечення ефективного правозастосування національних законів і податкових конвенцій з урахуванням їх особливостей для запобігання виникненню ризиків, пов’язаних із невідповідністю дефініцій, наслідком яких є ухилення від сплати податків; дослідження на належному рівні питання адміністрування податку на доходи фізичних осіб та самого податку як системного явища; забезпечення продуктивного використання платежів до бюджету, а відтак забезпечення функціонування регулятивної та соціальної функцій податків за рахунок принципових змін, а не вибіркових поліпшень, враховуючи те, що реформа базується на фундаментальних засадах та змінює систему в цілому, а не окремі її сегменти.

Література

1. Швабій К. І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики [монографія] / Констянтин Іванович Швабій. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 296 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2003. – 736 с.
3. Міжнародні угоди і оподаткування / Держ. подат. адмін. України; упоряд.: Л. В. Трофімова [та ін.]. – К. : ІВЦ ДПА України, 2009. – 1232 с.
4. Fundamental Reform of Personal Income Tax. OECD Tax Policy Studies. – Ankara, OECD, 2006. – № 13. – P. 71–72.
5. Шевченко І. Мерітократичні податки – ефективність та справедливість [Електронний ресурс] / Шевченко І. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/IgorShevchenko/ss-6397902>.
6. Податки в Україні та світі: де платять більше? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrbiznes.com/analytic/economy/9138.html>.